

بازشناخت مفهوم ارتباطات در آثار پسااستعماری و غرب‌شناسانه رضا داوری اردکانی

داود آقارفعی*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۶

چکیده

هدف این مقاله مفهوم‌یابی و اصطلاح‌شناسی پسااستعماری «ارتباطات» در آثار تألیفی پسااستعماری و غرب‌شناسانه رضا داوری اردکانی است. رویکرد اصلی مقاله بر این فرض استوار است که «نقد پسااستعماری» و در زیرمجموعه آن «نقد غرب»، جز در سایه توجه مبسوط به مضامین ارتباطی غرب و شرق و به‌طور کلی وضعیت ارتباطات تمدن‌ها امکان‌پذیر نیست و اگر این مسئله مورد توجه واقع نشود و یا کم‌تر مورد مذاقه قرار گیرد، نائل شدن به ارائه نقد پسااستعماری ناب، محل چندانی از اعراب ندارد. برای رسیدن به هدف پژوهش و بررسی این فرضیه سه سؤال طرح شد: ۱. بهره‌مندی از مفاهیم و مضامین ارتباطی در آثار داوری اردکانی به چه میزان است؟ ۲. از منظر ارتباطی نقد پسااستعماری رضا داوری اردکانی بر چه اصطلاح و تعاریف پسااستعماری متقنی استوار است؟ ۳. رویکرد ارتباطی پسااستعماری داوری اردکانی چه سطوح و مفاهیمی از ارتباطات را دربر می‌گیرد؟ در این مقاله سه اثر رضا داوری اردکانی مورد تحلیل قرار گرفت. انتخاب نمونه‌های مذکور با استفاده از «جست‌وجوی چند فیلدی مدارک» در «نرم‌افزار رسا سازمان اسناد و کتابخانه ملی» و با استفاده از فیلدهای «پدیدآور» و «موضوع» انجام شد. همچنین به‌منظور پاسخ به سؤالات دوم و سوم پژوهش از روش کیفی «گروه کانونی» بهره برده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در مجموع، ۳/۶۲ درصد کل پاراگراف‌های کتاب‌های مورد بررسی دارای مفاهیم ارتباطی است. همچنین داوری اردکانی در آثار خود از مفهوم «ارتباطات میان‌فرهنگی» با ۲۰/۳۷ درصد و اصطلاح پسااستعماری «تقلید» با ۲۲/۲۲ درصد، بیشترین میزان استفاده را برده است.

واژگان کلیدی: نقد پسااستعماری، رضا داوری اردکانی، مفاهیم ارتباطات، نقد غرب، شرق‌شناس.

* استادیار گروه منابع اسلام‌شناسی و ایران‌شناسی سازمان اسناد و کتابخانه ملی، تهران ایران.

مقدمه

مطالعات پسااستعماری طی سال‌های اخیر دستمایه بسیاری از تحقیقات و مقالات پژوهشگران بوده است. این مطالعات به‌طور خلاصه در چارچوب تلفیقی مسئله «ژئوپلیتیک» قرار می‌گیرد و شالوده خود را بر اساس تفکیک جغرافیایی منبعث از مفهوم دولت-ملت^۱ بنا می‌کند. بر همین اساس است که نقد پسااستعماری بر محملی جز محمل جغرافیای غرب و شرق قرار نمی‌گیرد و آثار نویسندگان این عرصه را جز مشحون از تقابلات جغرافیایی و زمینه‌های برساخته از آن نمی‌یابیم. بر این مدعا شواهد بسیار هست. به قول ادوارد سعید به‌عنوان بزرگ‌ترین متفکر پسااستعماری، شرق در ارتباط با غرب ساخته و برحسب تفاوتی که با غرب دارد شناخته می‌شود. او در اثر معروف خویش با عنوان «فرهنگ و امپریالیسم»، ضمن تأکید بر اهمیت جغرافیا در «ارتباطات میان‌فرهنگی»^۲ ملل تصریح می‌کند: «نوشته‌های اروپاییان درباره آفریقا و هندوستان، یا آن‌طور که بعضی‌ها می‌گویند، گفتمان‌ها^۳، همه این‌ها را من بخشی از کوشش کلی اروپایی برای سروری بر مردمان و سرزمین‌های دوردست می‌دانم» (۱۳۸۲، ص. ۱۵). وی باز بر مسئله جغرافیا تأکید می‌کند و می‌نویسد: «به همان اندازه که توصیفات شرق‌شناسی از جهان اسلام به این امر مربوط است به همان اندازه هم بازنمون‌های اروپاییان با شیوه‌های خاص خود از جزایر کارائیب، ایرلند و خاور دور به همین سروری و سلطه مربوط می‌شود» (همان). خوانش متن‌های مربوط به ادبیات پسااستعماری نیز مبین تفکری تفکیکی، سرزمین محور و موجد دوگانه‌های مختلف منبعث از جغرافیای برساخته با دو واژه کلیدی «ما»^۴ و «آن‌ها»^۵ و طی سال‌های اخیر «محور فضیلت»^۶ و «محور شرارت»^۷ است و دامنه این داستان «دوگانه‌سازی» در عصر اطلاعات و ارتباطات نیز گسترش یافته است. در مجموع مطالعات پسااستعماری در تضاد با گفتمان برتری‌جویی است و نفی ماندگاری میراث استعمار را هدف خود قرار

1. Nation- state
2. Intercultural communication
3. Discourses
4. Us
5. Them
6. Axis of virtue
7. Axis of evil

داده است (جولیان گو^۱، ۲۰۱۶، ص. ۲۹). «خوانش متن» تولید شده در ادبیات دوره بعد از استعمار، به عنوان روش‌شناسی آن در کنار روش‌های دیگر مانند «تحلیل مضمون»^۲ از کاربرد بسیاری برخوردار است که هر دو در خدمت نفی برتری‌جویی میراث استعمار است. از نظر برخی نویسندگان نیز پسا استعماری در واقع فقط به دنبال اشغال خاک یک کشور ایجاد نمی‌شود، بلکه خود می‌تواند مفهومی جداگانه داشته باشد (چایلدز و پاتریک^۳، ۲۰۱۴، ص. ۱۶)؛ مانند آنچه درباره برخی کشورها نظیر ایران روی داد.

تعمق و غور در این مسئله، موجب کشف ردپای «ارتباطات»^۴ بر بستر دو کلیدواژه «ما» و «آن‌ها» می‌شود. در واقع این تعاملات ارتباطی است که باعث به وجود آمدن وضعیت‌های مختلف در چارچوب و یا بافتار پسا استعمار می‌شود. چراکه مفهوم و سطوح «ارتباطات» رابطه‌ای مستقیم با ایجاد وضعیت‌های استعماری در چارچوب «استعمار»، «پسا استعمار» و «پسا پسا استعمار»^۵ دارد. بدین معنی که ارتباطات عنصر مقدماتی و بدیهی هر برآیندی محسوب می‌شود و بداهت این عنصر به حدی است که کم‌تر مورد مذاقه پژوهشگران مطالعات پسا استعماری واقع شده است. در صورتی که مطالعات پسا استعماری در تلاقی با مفهوم ارتباطات، عرصه ارائه مباحثی مهم و بدیع و نوآورانه است. چنان‌که شوم^۶ و هچ^۷ در این زمینه تصریح می‌کنند «مطالعات پسا استعماری، در توصیف کلی، یکی از حوزه‌های تحقیقی میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود که وظیفه آن نظریه‌پردازی درباره مسائل مربوط به استعمار و استعمارزدایی است. جایگاه آن به عنوان یک حوزه، در چارچوب وسیع‌تر پروژه انتقادی مطالعات فرهنگی می‌گنجد که تأثیر فراوانی بر پژوهش در زمینه ارتباطات داشته است» (۱۳۸۳، ص. ۹۵).

1. Julian Go
2. Thematic analysis
3. Childs and Patrick
4. Communication

۵. یکی از اصطلاحات مبهم و کم‌تر استفاده شده برای به تصویر کشیدن وضعیت بعد از نقد پسا استعماری با توجه به توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات از یک سو و کم‌رنگ شدن مرزها و جهت‌های جغرافیایی از سوی دیگر.

6. Shome
7. Hegde

۱- فرض اصلی مقاله

رویکرد اصلی مقاله بر این فرض مبدعانه استوار است که نقد پسااستعماری و در زیرمجموعه آن یعنی «نقد غرب»، جز در سایه توجه مبسوط به وضعیت ارتباطی غرب و شرق و به‌طور کلی وضعیت ارتباطات تمدن‌ها امکان‌پذیر نیست و اگر در این زمینه مفاهیم ارتباطی لحاظ نشود و یا کم‌تر مورد توجه قرار گیرد، نائل شدن به آفرینندگی نقد پسااستعماری متقن و اصیل محل چندانی از اعراب ندارد.

در این مقاله سعی بر آن داریم تا بر اساس سه اثر دکتر رضا داوری اردکانی به‌عنوان یکی از منتقدین غرب و پسا استعمار، جایگاه ارتباطات را با استفاده از صورت‌بندی ارتباطی، توسط اندیشمندان این عرصه از جمله با الهام از دیدگاه دنیس مک‌کوایل^۱ در زمینه «سطوح ارتباطات» مورد بررسی قرار دهیم. هدف از این کار مشخص کردن سویه‌های ارتباطی در نقد پسااستعماری و نور افکندن بر چگونگی تجلی مفاهیم پسااستعماری بر سطوح ارتباطی و کشف دقت اندیشمندان پسااستعماری در قلمرو ارتباطات است. برای نائل شدن به این اهداف و همچنین محک خوردن فرض اصلی مقاله، سه سؤال مطرح می‌کنیم:

۱. بهره‌مندی از مفاهیم و مضامین ارتباطی در آثار داوری اردکانی به چه میزان است؟

۲. از منظر ارتباطی نقد پسااستعماری رضا داوری اردکانی بر چه اصطلاح و تعاریف پسااستعماری متقنی استوار است؟

۳. رویکرد ارتباطی پسااستعماری رضا داوری اردکانی چه سطوح و مفاهیمی از ارتباطات را دربر می‌گیرد؟

۱-۱. مدل مفهومی مقاله

در این مقاله ضمن غور در تکیه‌گاه فکری نویسنده مورد بررسی، آثار وی را نیز مرور کرده و بر اساس مدل مفهومی ذیل، مضامین ارتباطات در سه اثر ذکر شده پی می‌گیریم. حاصل آن‌که مقاله پیش‌روی برای پاسخ به پرسش اول دو لایه و به‌منظور پاسخ به پرسش‌های دوم و سوم، چهار لایه به ترتیب ذیل را در برمی‌گیرد:

برای پاسخ به پرسش اول:

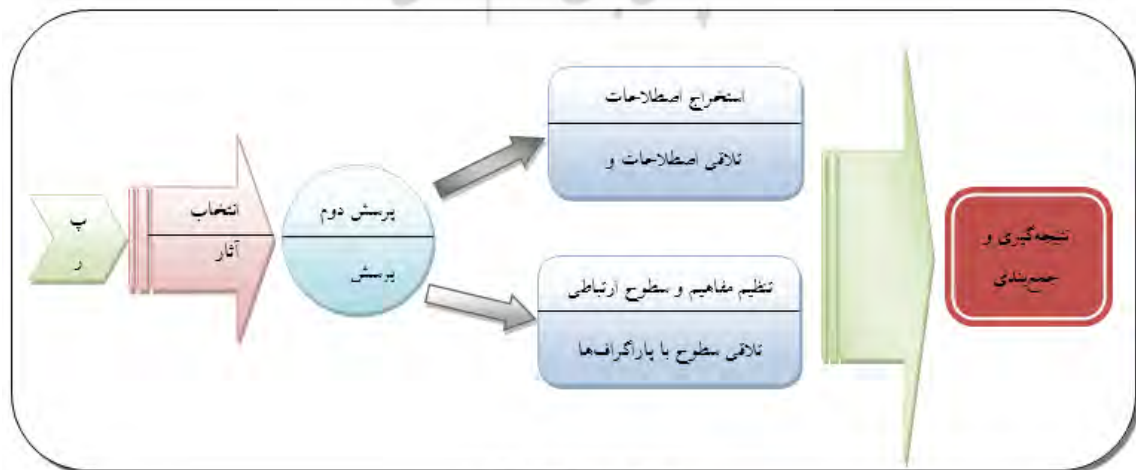
۱. انتخاب آثار موردنظر برای مطالعه به واسطه نرم افزارهای مربوطه؛
۲. خوانش آثار مورد مطالعه و استخراج و تنظیم پاراگراف‌های ارتباط محور توسط پژوهش‌گر؛

برای پاسخ به پرسش دوم:

۱. انتخاب آثار موردنظر برای مطالعه به واسطه نرم افزارهای مربوطه؛
۲. خوانش آثار مورد مطالعه و استخراج و تنظیم پاراگراف‌های ارتباط محور با روش گروه کانونی؛
۳. استخراج اصطلاحات ارتباط محور از اصطلاح نامه تخصصی با روش گروه کانونی؛
۴. تنسیق و تلاقی پاراگراف‌های ارتباط محور با اصطلاحات ارتباط محور با روش گروه کانونی؛

برای پاسخ به پرسش سوم:

۱. انتخاب آثار موردنظر برای مطالعه به واسطه نرم افزارهای مربوطه؛
۲. خوانش آثار مورد مطالعه و استخراج و تنظیم پاراگراف‌های ارتباط محور با روش گروه کانونی؛
۳. تنظیم مفاهیم و سطوح ارتباطی با روش گروه کانونی؛
۴. تنسیق و تلاقی پاراگراف‌های ارتباط محور با سطوح ارتباطی با روش گروه کانونی.

شکل ۱: مدل مفهومی مقاله

۲-۱. رضا داوری اردکانی

رضا داوری اردکانی متولد سال ۱۳۱۲ شمسی در شهر اردکان یزد است. مهم‌ترین کتاب‌های او در زمینه نقد غرب و ادبیات شرق‌شناسانه کتاب‌های «وضع کنونی تفکر در ایران»، «درباره غرب» و «ما و راه دشوار تجدد» است که داوری اردکانی در آن بنیان‌های معرفتی غرب و تبعات فعلی این بنیان‌ها را به تیغ نقد سپرده است. در مجموع نگاه این اندیشمند معاصر در زمینه غرب را می‌توان در ذیل «رویکرد انتقادی»^۱ لحاظ کرد. بازنمایی غرب به‌عنوان یکی از بنیادهای نظر «داوری» محسوب می‌شود. او عزم آن دارد تا از طریق نمایاندن دگربودگی آنچه می‌تواند تحت عنوان مدرنیته و به‌طور کلی غرب قرار گیرد، نظام فکری خود را سامان دهد. آثار داوری مشحون است از نمایش دگربودگی مطلق غرب و از طریق همین نمایاندن است. او تلاش می‌کند اسلام را نیز به‌عنوان سنت و به‌عنوان کلیتی واحد بازنماید (پدرام، به نقل از امام‌جمعه‌زاده و روحانی، ۱۳۹۰، ص. ۹۷).

۳-۱. آثار مورد بررسی

بررسی نگاه پسااستعماری به ساختار ارتباطات ایرانی، خودآگاهی جامعه ایرانی در تقابل با ارتباطات پسااستعماری و در نتیجه حرکت به سمت اصلاح این ساختار را باعث می‌شود. چنان‌که می‌دانیم کشور ایران خود به‌طور مستقیم تحت یوغ تعاملات و ارتباطات استعماری واقع نشد و بالتبع، نمی‌توان ساحت پسا استعمارگونگی، آن‌طور که برای کشورهای مستعمره و استقلال‌یافته بعد از جنگ دوم بین‌الملل قائل هستیم، برای این کشور در نظر آوریم؛ اما از آنجاکه ایران از منظر ژئوپلیتیک در منطقه استعمارزده غرب آسیا قرار می‌گیرد و به‌طور طبیعی در تابوت‌ب روابط خود با کشورهای قدرتمند از آفت استثمار مصون نمانده، بنابراین فرصت و ظرفیتی متناسب برای نویسندگان و پژوهش‌گران عرصه ادبیات پسااستعماری فراهم آورده تا در این زمینه تحقیق و قلم‌فرسایی کنند.

۱-۳-۱. کتاب شمه‌ای از تاریخ غرب‌زدگی ما (وضع کنونی تفکر در ایران)

کتاب «شمه‌ای از تاریخ غرب‌زدگی ما» که بعدها با عنوان «وضع کنونی تفکر در ایران»

به چاپ رسید، در مجموع تلاش دارد نسخه‌ای رهایی‌بخش و نهایی برای درد بی‌تفکری و خلأ اندیشیدن در برابر فلسفه غرب به دست دهد. کتاب مانند سایر آثار نویسنده ریشه و زیربنای توفیق در توسعه و نائل شدن به تمدن مادی را توجه به فلسفه و سیر طبیعی از فلسفه^۲ به سایر ساحت‌های زیست بشر می‌داند. داوری اردکانی در این کتاب به یک نکته اساسی اشارت دارد: از نظر داوری اردکانی هر پدیداری که ذهن انسان را درگیر کند و جنبه تحصیلی داشته باشد تفکر نیست.

۱-۳-۲. کتاب درباره غرب

کتاب «درباره غرب» برای اولین بار در سال ۱۳۷۹ در ۳۹۶ صفحه به چاپ رسید. ویراست دوم این اثر نیز در سال ۱۳۸۶ توسط همان ناشر روانه بازار کتاب شد. کتاب فصل‌بندی‌های متداول را ندارد. گویی مقالاتی است درباره غرب که هرکدام به جنبه‌ای از وضعیت معرفت‌شناختی، کلیت فلسفی و جوانب تمدنی غرب پرداخته است و رویکرد کتاب در چارچوب مطالعات انتقادی^۳ می‌گنجد.

۱-۳-۳. کتاب ما و راه دشوار تجدد

کتاب «ما و راه دشوار تجدد» در سال ۱۳۸۴ به چاپ رسید. این کتاب نیز همانند کتاب «درباره غرب» فصل‌بندی خاصی ندارد و بیشتر به مجموعه مقالات و سخنرانی‌های داوری اردکانی در زمینه تأثیر و تبعات تجدد بر جامعه ایران می‌پردازد. این کتاب همانند آثار دیگر نویسنده، بر مدار درک فلسفه دور می‌زند و آن را اولی بر درک مسائلی نظیر تجدد و مدرنیته لحاظ می‌کند. نویسنده کتاب در ابتدا درک فلسفی تجدد و توسعه غرب را اولی بر نتیجه آن که خود «توسعه» است لحاظ می‌کند.

۲. پیشینه پژوهش

بیشتر مطالعات صورت گرفته در زمینه نقد پسااستعماری، «خوانش» متون ادبی با مایه‌هایی از این نوع نقد به صورت مستقیم و یا به صورت مضمونی است. در مجموع

۱. در این مقاله نسخه چاپ ۱۳۹۷ بررسی می‌شود.

۲. به طور کلی منظور نویسنده از به کار بردن واژه «تفکر» در عنوان و متن کتاب، «تفکر فلسفی» است.

در این بخش نتایج دو پژوهش در زمینه خوانش نقد پسااستعماری و دو پژوهش در زمینه آثار داوری اردکانی مورد بازبینی قرار گرفته و باتوجه به رویکرد مقاله، مورد سنجش و بررسی نهایی واقع می‌شوند.

۱-۲. پیشینه‌های خوانش نقد پسااستعماری

۱. ملایی، محمودی و زهرزاده (۱۳۹۶) در طی یک مقاله با عنوان «گفتمان پسااستعماری مشترک در ادبیات داستانی معاصر هند و ایران: مطالعه مجموعه داستان «مترجم دردها»، رمان «شوهر دلخواه» و رمان «سووشون» به بررسی و تحلیل گفتمان پسااستعماری این آثار پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد نویسندگان ادبیات داستانی معاصر این دو کشور با مقوله استعمار و فضای پس‌از آن، برخوردها و بازنمایی‌هایی داشته‌اند و یک گفتمان مشترک را می‌توان در آن مشاهده کرد.

۲. تائبی و حیدری (۱۳۹۴) نیز در مقاله‌ای با عنوان: بررسی گفتمان پسااستعماری ادوارد براون و انعکاس آن در ترجمه «سفرنامه یک سال در میان ایرانیان» با هدف یافتن ردپای گفتمان پسا استعمار و مهمترین ویژگی آن (القاء و مشروعیت‌بخشی به ارزش‌ها و فرهنگ غرب) نگاشتند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که راوی «سفرنامه یک سال در میان ایرانیان» اگرچه یک متخصص طب است اما دارای ویژگی‌های یک شرق‌شناس است.

۲-۲. پیشینه‌های مربوط به آثار داوری اردکانی

۱. روشن، رحیمی و جعفری (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «رهیافت اخلاق و سیاست در فلسفه سیاسی معاصر: با تأکید بر آراء و اندیشه‌های رضا داوری اردکانی و السدیر مک ایتتایر» نسبت میان اخلاق و سیاست را در میان دو فیلسوف اجتماعی و اخلاق‌محور مذکور مورد بررسی قرار داده‌اند. باتوجه به یافته‌های تحقیق، هر دو متفکر در تحلیل نهایی به یگانگی و پیوند اخلاق و سیاست نظر دارند. افزون بر این، کوشش شده است با الهام از رهیافت پارادایمی دلالت‌های سه‌گانه تبیینی، معرفتی و هنجاری هر دو متفکر و با کالبدشکافی آرای اخلاقی سیاسی آن‌ها، در

مسیر اثبات فرضیه ایجابی کمک گرفته شود. روش تحقیق در این پژوهش تحلیلی-توصیفی و تطبیقی بوده است.

۲. امام جمعه‌زاده و روحانی (۱۳۹۰) طی مقاله‌ای با عنوان «واکاوی مبانی فلسفی غرب در هندسه معرفتی رضا داوری اردکانی» که با روش تحلیلی-توصیفی تدوین و تألیف شده است، به این نتیجه رسیدند که رضا داوری اردکانی با توشه‌گیری از آراء هایدگر و منابع اسلامی شیعی به جنگ مدرنیته و تجدد رفته است و با پیروی از سنت پدیدارشناسی، غرب را به‌مثابه یک کل یکپارچه معرفی می‌کند.

۳. چارچوب مفهومی

۱-۳. مفاهیم و سطوح ارتباطات: درک مفاهیم و سطوح ارتباطی جامعه بازتاب‌دهنده اندیشه، ذهنیت، ماهیت و روش زندگی مردمان یک جامعه است. در قبضه ارتباطات است که افراد می‌توانند اطلاعات خویش را تبادل کنند، نشر دهند و شالوده فرهنگ و جامعه خویش را متشکل سازند و تعلقاتشان را «حیات و قوام» بخشند. در فراخنای این دیدگاه و بر مدار باورداشت اسلامی، اساس کار خالق و خلقت نیز با ارتباط میان او و مخلوق آغازیدن گرفت.^۱ آنجا که در روز الست می‌فرماید: «الستُ بریکم قَالُوا بلی شهدنا»^۲ و در جای‌جای کتاب آسمانی‌اش نیز جایگاه ویژه‌ای برای ارتباطات می‌یابیم؛ آنجا که می‌فرماید: «سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»^۳ و یا شروع رسالت نبی‌اش را با قسمی از ارتباطات یعنی «خواندن» آغاز می‌کند و می‌فرماید: «أَفْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ»^۴.^۴ طرفه آن‌که ارتباطات شاکله ماهیت انسان را عیان می‌کند و شناخت هویت «متن» را میسر می‌سازد. اندیشمندان جامعه‌شناسی ارتباطات برآنند که

۱. در این زمینه از کتاب الگوی ارتباطات در قرآن تألیف منیرالسادات حافظی بهره برده شده است.

۲. اعراف، ۱۷۲

۳. الحشر، ۵۹

۴. العلق، ۱

ارتباط انسان‌ها، سنگ بنای جامعه انسانی است و بدون آن هرگز فرهنگ به‌عنوان خصیصه جامعه انسانی پدید نمی‌آید (ساروخانی، ۱۳۷۱، ص. ۱۷). ارتباط، انتقال پیام به دیگری و اساس شکل‌گیری جامعه است و ارتباط سرچشمه فرهنگ و موجب تکامل آن است. لب‌لباب مسئله طرح شده این نکته است که وقتی انسان‌ها پراکنده بودند، به‌درستی هیچ‌یک از عناصر ارتقاء فرهنگی را کسب نکردند. در تاریخ علم نیز نمونه‌های نادری که از انسان‌های تنها در دست است، گواه همین مدعاست (همان، ص. ۲۳)؛ بنابراین می‌توان برای ارتباطات اجتماعی شأنی زیربنایی و شالوده‌ساز منظور کرد و این مفهوم قابلیت آن را دارد تا با حمل محمل‌هایی نظیر نقد پسااستعماری و نظایر آن، شمایی کلی از وضعیت «متن» را نمایان سازد. ارتباطات خود دارای مفاهیم گسترده‌ای است و تقسیم‌بندی‌های بسیاری را از سوی عالمانش پذیرفته است. چنانچه از مطالعه فحوای اصطلاح «علوم ارتباطات» مستفاد می‌شود، «ارتباطات» دارای شعبات بسیاری است. البته از سوی اندیشمندان ارتباطات، تقسیم‌بندی‌های بسیاری برای تبیین و تشریح مباحث مربوط به ارتباطات صورت گرفته است. برای مثال برخی با تقسیم‌بندی تاریخی و زمانی، ارتباطات را بر اساس نحوه شروع تاریخی آن یعنی با تقسیم‌بندی رسانه‌ای از رسانه زبان تا رسانه‌های الکترونیک و دیجیتال و سایر، تشریح کرده‌اند.^۱ برخی از اندیشمندان نیز بر اساس رویکردهای تمدنی و ارتباطات جهانی،^۲ مفاهیم ارتباطی را بازتعریف کرده‌اند.^۳ مبنای یک نوع تقسیم‌بندی «علوم ارتباطات» بر اساس «سطوح ارتباطات»^۴ است. در این نوع تقسیم‌بندی، ارتباطات در چارچوب مفاهیم دولت-ملت و ارتباطات رسانه‌ای، تأثیرات بینافرهنگی و ارتباطات بین‌الملل^۵

۱. برای مثال کتاب تاریخ رسانه: از گیل‌گمش تا گوگل نوشته راجر پری، از این‌گونه کتاب‌ها است.

2. Global communication

۳. ر.ک. آثار مجید تهرانیان، به‌ویژه کتاب «بازاندیشی تمدن: ارتباطات و ترور در دهکده جهانی»

4. Communication levels

5. International communication

قابل مطالعه است. دنیس مک‌کوایل نیز در کتاب خود با عنوان «درآمدی بر نظریه ارتباط جمعی»^۱ به شش سطح ارتباطی، مطابق با شکل ذیل پرداخته است:

شکل ۲: سطوح ارتباطات به نقل از دنیس مک‌کوایل (۱۳۸۲: ۲۶)

همان‌گونه که در شکل بالا مشخص است، ارتباطات دارای شش سطح است که از ارتباط درون فردی آغاز و به ارتباط جمعی در سطح گسترده و جهانی منتهی می‌شود. دنیس مک‌کوایل در توضیح این مدل می‌نویسد:

هر سطحی از ارتباط مجموعه‌ای از مشکلات و اولویت‌ها و شواهد و نظریه‌های خاص خود را دارد (مک‌کوایل، ۱۳۸۲، ص. ۲۶).

۲-۳. مضامین پسااستعماری: از نظر اندیشمندان مطالعات انتقادی، موضوع «مدرنیته»، انگیزه تحقیقی اصلی مطالعات پسااستعماری را تشکیل می‌دهد. مطالعات پسااستعماری درحالی‌که مدرنیته را در چارچوب استعمار قرار می‌دهد، همچنان موضوعات مختلف

1. Mass communication theory, an introduction

ملازم با آن نظیر ملت، هویت ملی، فرودستی، اقوام پراکنده، فراملیت‌گرایی، جهان‌وطنی، سرزمینی کردن قدرت استعماری و ملی یا سرزمین‌زدایی از آن‌ها، سیاست جنسیتی و جنسی این روابط، جهانی‌شدن، سیاست مهاجرت و غیره را مورد توجه قرار می‌دهد (شوم و هج، ۱۳۸۳، ص. ۱۰۶). مفهوم مدرنیته در ظهور «گفتمان استعماری» حائز اهمیت است. مدرنیته اصولاً در مورد فتح، صورت‌بندی زمین بر اساس دیدگاه امپراتوری، انضباط بخشیدن به روح و جان و آفرینش حقیقت است (ترنر به نقل از اشکرافت و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۲۰۵). از طرفی در مطالعات پسااستعماری، مدرنیته خود به‌عنوان یکی از اصطلاحات پسااستعماری کاربرد دارد، اما از درجه اهمیت بیشتری نسبت به سایر اصطلاحات برخوردار است و در جایگاه «اعم» معنی اصطلاح‌نامه‌های پسااستعماری واقع می‌شود. مرور اجمالی آثار داوری اردکانی نیز مبین اهمیت پرداختن به مفهوم «مدرنیته» است و آثار مورد مطالعه وی در این مقال نیز از این حیث مستثنا نیست. ماهیت فلسفی آثار داوری اردکانی در تلاقی با انتقاداتی وی درباره غرب، جایی برای شک در این زمینه باقی نمی‌گذارد.

۴. روش پژوهش

این پژوهش از نظر رویکرد، «تحقیق کیفی» محسوب می‌شود. از نظر روش‌شناسی نیز بر اساس روش «گروه کانونی»^۱ صورت گرفت است. هدف روش گروه کانونی جمع‌آوری داده‌های ارزشمند با جزئیات بیشتر است (کری و اسپوری، ۲۰۱۶، ص. ۱۵). این روش به پژوهشگر این امکان را می‌دهد تا با بهره‌مندی از دیدگاه جمعی از افراد باتجربه در یک حیطه خاص، به درک وضعیت یک موضوع، عقیده، طرز تفکر و نظایر آن دست یابد (کاراگر، ۲۰۱۴، ص. ۲۰).

در این روش یک نمونه غیراحتمالی از جامعه مورد مطالعه برای مصاحبه گروهی انتخاب می‌شود. در انتخاب این نمونه سعی می‌شود که افراد کاملاً همگن باشند و یا این‌که از نظر برخی ویژگی‌ها مشابه یکدیگر باشند (بازرگان، ۱۳۸۷، ص. ۷۷). در

پژوهش پیش روی از هفت نفر صاحب نظر علوم ارتباطات^۱ دعوت شد تا در گروه کانونی پژوهش شرکت جویند و به سؤالات طرح شده در زمینه‌های مرتبط پاسخ دهند.^۲ در مرحله اول تحقیق، سه کتاب دکتر رضا داوری اردکانی با عناوین «وضع کنونی تفکر در ایران»، «درباره غرب» و «ما و راه دشوار تجدد» انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفت. انتخاب نمونه‌های مذکور با استفاده از «جست‌وجوی چند فیلدی مدارک» در «نرم‌افزار رسا سازمان اسناد و کتابخانه ملی» و با استفاده از فیلدهای «پدیدآور» و «موضوع» انجام شد. لازم به ذکر است در فیلد «موضوع» نیز سه مستند «استعمار فرهنگی-ایران»، «مابعد استعمار»، «شرق و غرب» و «سیاست فرهنگی-ایران» به همراه فیلد پدیدآور «رضا داوری اردکانی» مورد تلاقی واقع شد. سپس در مرحله دوم همان‌گونه که در بخش مدل مفهومی مقاله بیان شد، در پاسخ به سؤال نخست، «خوانش» آثار مورد مطالعه با هدف کشف «پاراگراف‌های ارتباطات‌محور» توسط پژوهش‌گر در دستور کار قرار گرفت و سپس از تعداد ۷۱ پاراگراف منتخب، تعداد ۵۴ پاراگراف توسط گروه کانونی مورد تأیید واقع شد. در مرحله سوم و در پاسخ به سؤال دوم، دو مسئله «استخراج اصطلاحات پسااستعماری ارتباطات‌محور» و «تلاقی اصطلاحات و پاراگراف‌ها» توسط گروه کانونی و با مرجعیت «فرهنگ اصطلاحات پسااستعماری»^۳، اثر پروفیسور بیل اشکرافت^۴ و همکارانش گارین گریفیث^۵ و هلن تیفین^۶ صورت گرفت و ۱۲ اصطلاح ارتباطات‌محور پسااستعماری برگزیده شده و در تلاقی پاراگراف‌های منتخب گروه کانونی قرار گرفت. در مرحله چهارم نیز پاراگراف‌های برگزیده، توسط گروه کانونی مورد سنجش «مفاهیم ارتباطاتی» قرار گرفتند. به این صورت که ابتدا ۲۰ نوع مفهوم ارتباطاتی از مراجع معتبر در اختیار گروه کانونی قرار گرفت و از میان آن‌ها تعداد ۱۲ مفهوم نزدیک به موضوع پسااستعماری

۱. صاحب نظران مذکور با عنایت به آثاری که در عرصه مباحث مرتبط داشتند برگزیده شدند.

۲. در مواردی که تعداد پاسخگویان در انتخاب یک مفهوم مساوی بود، درخواست بازبینی و بیان مجدد دیدگاه

گروه کانونی صورت می‌گرفت.

3. Post-colonial studies: the key concepts. Edition 2nd ed, 2009

4. Bill Ashcroft

5. Gareth Griffiths

6. Helen Tiffin

توسط گروه کانونی انتخاب شد و مورد تلاقی پاراگراف‌های منتخب قرار گرفت و در مرحله پنجم نیز «نتیجه‌گیری و جمع‌بندی» ارائه می‌شود. لازم به ذکر است برای بررسی و تحلیل آثار منتخب داوری اردکانی، از واحد «پاراگراف» یا «بند» استفاده کردیم. چراکه در مباحث علمی زبان‌شناسی و یا آیین‌نگارش، مفهوم بند یا پاراگراف صرفاً قطعه‌ای از نوشته نیست که با فاصله سطرها از قطعات مشابه دیگر متمایز شده باشد، بلکه منظور از آن، قالب و ساختاری است که در ژرف‌ساخت این قطعه از کلام وجود دارد و بیان اندیشه را برای نویسنده راحت‌تر و فهم محتوا را برای خواننده آسان‌تر می‌کند (امینی، ۱۳۸۹، ص. ۵۵).

جدول شماره ۱: توافق مضامین پسااستعماری ارتباطات محور از نظر گروه کانونی

ردیف	اصطلاح پسااستعماری	شرح
۱	ابطال (Abrogation)	ابطال در مورد برابری تمامی اشکال زبان انگلیسی بحث می‌کند؛ بنابراین پاسخی است به این نظریه که استعمار شده با استفاده از زبان استعمارکننده، به‌طور اجتناب‌پذیری درون معیارهای آن حبس می‌شود.
۲	جسارت عمل (Agency)	جسارت عمل در تئوری پسا-استعماری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا به توانایی سوژه‌های پسا-استعماری برای آغاز عمل جهت‌درگیر شدن با قدرت امپراتوری یا مقاومت در برابر آن اشاره دارد.
۳	تمثیل (Allegory)	تمثیل برای نویسندگان پسا-استعماری از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا انسجام و کلیت مفاهیم تاریخ معیار، واقع‌گرایی کلاسیک و بازنمایی امپراتوری را درهم می‌شکند.
۴	دگر بودن (Alterity)	فلاسفه این اصطلاح را به‌عنوان جایگزینی برای «دگر بودن» پذیرفتند. هدف آن‌ها این بود که آغاز تغییر در درک و فهم غرب را در خصوص رابطه‌ای بین آگاهی و جهان، تعیین کنند.
۵	دوسوگرایی (Ambivalence)	هومر با آن را در نظریه گفتمان استعماری به‌کار گرفت. او با این اصطلاح، ترکیب پیچیده جذب و دفعی را توصیف می‌کند که رابطه بین استعمارگر و استعمار شده را مشخص می‌کند. این رابطه دوسویه است.
۶	حاشیه‌بودگی (Marginality)	«حاشیه‌ای» جایگاهی را نشان می‌دهد که محدودیت‌های دسترسی تابع [سوژه] را به قدرت به بهترین شکل توصیف می‌کند.
۷	شکاف مجازی (مترادف)	بر اساس شکاف مجازی، شکاف فرهنگی هنگامی شکل گرفت که

	(Metonymic Gap)	تصاحب زبان استعمار باعث گنجاندن واژه‌ها، عبارات یا متن‌های ترجمه نشده‌ای در یک متن شد.
۸	تقلید (Mimicry)	تقلید یکی از اصطلاحات بسیار بااهمیت در نظریه پسا-استعماری است؛ زیرا رابطه دوسوگرایی بین استعمارکننده و استعمارشده را توصیف می‌کند.
۹	تبلیغات مذهبی و استعمارگرایی (Missions and Colonialism)	از دیدگاه ادبی، تبلیغات مذهبی نقش ویژه‌ای در بسیاری از موقعیت‌های استعماری ایفا کرد. البته، تبلیغات مذهبی و نقش آن در بسیاری از تشریحات ادبی پسااستعماری برجسته شده است.
۱۰	فرهنگ شفاهی (Orality)	تمام فرهنگ‌های پسااستعماری، به شیوه‌های گونه‌گون تحت تأثیر روابط متقابل زبان شفاهی و نوشتاری قرار گرفته‌اند. به‌عنوان مثال، این تأثیر در جوامعی که فرهنگ شفاهی آن‌ها در دوره استعمار غالب بود آشکار است.
۱۱	خوانش پسا-استعماری (Post-Colonial Reading)	خوانش پسااستعماری یکی از شیوه‌های خوانش و بازخوانی متون فرهنگ‌های کلان‌شهری و استعماری است. این خوانش برای توجه دقیق به اثرات گریزناپذیر استعمار بر محصولات ادبی، تفسیرهای مردم‌شناختی، نوشته‌های تاریخی، علمی و پژوهشی است.
۱۲	وحشی/متمدن (Savage/Civilized)	فرهنگ غرب بر اساس تعریف چینیو آکی‌بی ^۱ فرهنگ «متمدنی» است که در مقابل «تاریکی» آفریقای «بدوی» قرار گرفته است.

همان‌گونه که در جدول مشخص است، گروه کانونی بر روی ۱۲ اصطلاح پسااستعماری ارتباطات‌محور توافق داشته‌اند. بدین معنی که این ۱۲ اصطلاح، دارای بیشترین انتخاب در میان پاسخگویان از نظر دارا بودن مضامین ارتباطی در سطوح مختلف بوده‌اند.

جدول شماره ۲: توافق مفاهیم ارتباطاتی از نظر گروه کانونی

ردیف	نوع ارتباطات	تعریف
۱	ارتباطات بین‌الملل (International communication)	یکی از شاخه‌های بزرگ مطالعاتی در ارتباطات که امور بین‌المللی را به‌صورت مرتبط با وسایل ارتباطی ارزیابی می‌کند (شکرخواه، ۱۳۸۱، ص. ۱۰۸).

1. Chinua Achebe

۲	ارتباطات سیاسی (Political communication)	در این شاخه از ارتباطات تأثیرات و نقش سیاست در عرصه ارتباطی مورد توجه قرار می‌گیرد (همان).
۳	ارتباطات بین فرهنگی (Intercultural communication)	رشته‌ای از ارتباطات که به مسائل بین فرهنگی می‌پردازد (همان).
۴	ارتباطات علمی (Scholarly communication)	به فرایندهای مرتبط با انتشار علمی گفته می‌شود (داورپناه، ۱۳۸۶، ص. ۱۷)
۵	ارتباطات سنتی (Traditional communication)	یکی از مهم‌ترین و عمومی‌ترین انواع ارتباطات است که ریشه در فرهنگ و هویت بومی جوامع دارد (الویری، ۱۳۹۱، ص. ۲).
۶	ارتباطات آیینی (Ritual communication)	آیین اجرای داوطلبانه رفتاری است که به شکلی سزاوار به‌منظور تأثیرگذاری نمادین یا مشارکت در زندگی جدی طراحی شده است (گیویان، ۱۳۸۷، ص. ۷۰).
۷	فرا ارتباط (Meta communication)	به معنای ارتباطی است که قواعد ارتباط یا ارتباط‌های بعدی را مشخص سازد (ساروخانی، ۱۳۷۱، ص. ۳۳).
۸	ارتباطات درون فردی (Intrapersonal communication)	ارتباطاتی است که شخص با خودش برقرار می‌سازد (دانشنامه آنلاین رشد).
۹	ارتباطات میان فردی (Interpersonal communication)	به بررسی وضعیت ارتباطات میان افراد در حالت‌های مختلف می‌پردازد (فرهنگی، ۱۳۸۳، ص. ۱۵).
۱۰	ارتباطات درون گروهی (Intragroup communication)	مسئله محوری در این نوع ارتباطات، وضعیت ارتباط میان افراد یک گروه خاص است (دانشنامه آنلاین استادی).
۱۱	ارتباطات میان گروهی (Intergroup communication)	در این نوع ارتباطات موضوعاتی چون وابستگی‌های داوطلبانه، تعامل اجتماعی و همکاری میان اعضاء گروه مورد بحث است (مهرداد، ۱۳۸۰، ص. ۱۳).
۱۲	ارتباطات سازمانی (Organizational communication)	در این شاخه از ارتباطات به رفتارهای سازمانی ناشی از گردش اطلاعات توجه می‌شود (شکرخواه، ۱۳۸۱، ص. ۱۴۹).

جدول شماره ۲ مشخص‌کننده انتخاب تعداد ۱۲ مفهوم ارتباطاتی مرتبط با مباحث پسااستعماری، توسط گروه کانونی است.

۵. تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این بخش نتایج استفاده از دیدگاه اعضاء گروه کانونی شامل هفت نفر از استادان علوم ارتباطات مورد بررسی واقع می‌شود:

۱. پرسش اول: بهره‌مندی از مفاهیم و مضامین ارتباطی در آثار داوری اردکانی به چه میزان است؟

جدول شماره ۳: فراوانی تعداد پاراگراف‌های برگزیده دارای مفهوم ارتباطی توسط نویسنده و گروه کانونی

ردیف	کتاب	تعداد کل پاراگراف‌ها	تعداد پاراف‌های برگزیده پژوهش‌گر	تعداد پاراگراف‌های برگزیده گروه کانونی	درصد از کل کتاب
۱	وضع کنونی تفکر در ایران	۳۲۰	۱۹	۱۵	۴/۶۸
۲	درباره غرب	۸۵۳	۳۰	۲۱	۲/۴۶
۳	ما و راه دشوار تجدد	۴۸۲	۲۲	۱۸	۳/۷۳
مجموع					۳/۶۲ میانگین

همان‌گونه که در جدول نمایان است، در مجموع تعداد ۷۱ پاراگراف در سه کتاب مورد نظر انتخاب شد که از این تعداد پاراگراف منتخب، تعداد ۵۴ پاراگراف به آدرس جدول ذیل انتخاب شده است. همچنین به‌طور میانگین ۳/۶۲ درصد کل پاراگراف‌های کتاب‌های مورد بررسی دارای مفهومی ارتباطی است.

۲. پرسش دوم: از منظر ارتباطی نقد پسااستعماری رضا داوری اردکانی بر چه اصطلاح و تعاریف پسااستعماری متقنی استوار است؟

۳. پرسش سوم: رویکرد ارتباطی پسااستعماری رضا داوری اردکانی چه سطوح و مفاهیمی از ارتباطات را دربر می‌گیرد؟^۱

جدول شماره ۴: محل درج پاراگراف‌های مورد توافق گروه کنونی در کتاب «وضع کنونی تفکر در ایران» و نوع ارتباطات و مفهوم پسااستعماری غالب

ردیف	صفحه درج پاراگراف مورد توافق	مطلع	نوع ارتباطات غالب	مفهوم پسااستعماری غالب
۱	۲۳	گاهی شکوه می‌کنند که مؤسسات علمی و صنعتی ..	ارتباطات علمی	دگر بودن
۲	۲۵	گمان نشود که این سطور متضمن تحقیر و ملامت...	ارتباطات سنتی	تقلید
۳	۳۰	در آثاری که درباره شعر و فلسفه و هنر نوشته شده است...	ارتباطات میان فرهنگی	تقلید
۴	۳۲	بسیار اتفاق می‌افتد که قومی در تشخیص مصالح خود...	ارتباطات سنتی	دگر بودن
۵	۳۷	این قبیل سفارش‌ها هیچ اثری ندارد...	ارتباطات سنتی	تقلید
۶	۳۷	قصد دفاع از عادات و رسوم قومی ندارم...	ارتباطات آیینی	تقلید
۷	۵۱	شرق‌شناسان وقتی به طبع انتقادی آثار و کتاب‌های...	ارتباطات بین‌الملل	خوانش پسااستعماری
۸	۶۰	نظر دیگر این است که شرق‌شناسی به مقتضای...	ارتباطات سیاسی	جسارت عمل
۹	۶۵	چون نام امپریالیسم به میان آمد، بد نیست...	ارتباطات بین‌الملل	وحشی / متمدن
۱۰	۸۰	اگر به چشم حس و ظاهر نظر می‌کند...	ارتباطات آیینی	دوسوگرایی
۱۱	۸۸	تاریخ فلسفه‌ای که شرح اخذ و اقتباس...	فرا ارتباطات	تمثیل
۱۲	۹۲	امام فخر رازی در خرده‌گیری و تشکیک...	ارتباطات آیینی	تقلید
۱۳	۱۰۱	چرا با گذشته مخالف بودند و آن را...	ارتباطات آیینی	جسارت عمل
۱۴	۱۱۶	این سخن هم قدری عجیب به نظر می‌رسد...	ارتباطات علمی	تقلید
۱۵	۱۵۲	ذات بشر در هم‌زبانی است...	ارتباطات میان فرهنگی	ابطال

۱. تجزیه و تحلیل مفاهیم ارتباطات و اصطلاحات پسااستعماری به عنوان سوالات دوم و سوم در طی یک جدول صورت و برای هر اثر به صورت جداگانه انجام می‌شود.

جدول شماره ۵: محل درج پاراگراف‌های مورد توافق گروه کانونی در کتاب «درباره غرب»

ردیف	صفحه درج پاراگراف مورد توافق	مطلع	نوع ارتباطات غالب	مفهوم پسااستعماری غالب
۱	۵	شاید کسانی این قبیل سخنان را...	ارتباطات میان فرهنگی	حاشیه بودگی
۲	۱۳	ما باید غرب را بشناسیم، اما هنوز...	ارتباطات میان فرهنگی	جسارت عمل
۳	۱۷	اخیراً کتابی به آلمانی انتشار یافته...	ارتباطات میان فرهنگی	خوانش پسااستعماری
۴	۲۶	شنیده‌ام شخصی در آمریکا...	ارتباطات بین‌الملل	جسارت عمل
۵	۳۳	گرچه غرب‌شناسی لفظ ناآشنایی نیست...	ارتباطات بین‌الملل	جسارت عمل
۶	۴۵	در این وضع، قهری و طبیعی بود که...	ارتباطات علمی	دوسوگرایی
۷	۵۵	حتی شرق‌شناس بزرگی که به حوزه...	ارتباطات بین‌الملل	خوانش پسااستعماری
۸	۵۹	اگر شرق‌شناسی شعبه‌ای از علم...	ارتباطات سیاسی	وحشی / متمدن
۹	۶۵	اصلاً شرق‌شناسی پیش از طرح نظریه...	ارتباطات میان فرهنگی	وحشی / متمدن
۱۰	۶۹	البته شرق‌شناس بومی ممکن است...	ارتباطات درون فردی	دوسوگرایی
۱۱	۷۳	کلیه متونی که در آن‌ها به اسامی اروپا...	ارتباطات میان فرهنگی	خوانش پسااستعماری
۱۲	۷۶	مشکل این است که بحث درباره شرق‌شناسی...	ارتباطات سیاسی	دوسوگرایی
۱۳	۸۲	در کشور ما از سال‌ها پیش...	ارتباطات علمی	جسارت عمل
۱۴	۸۳	رویه دیگر غرب در استیلا بر جهان...	ارتباطات بین‌الملل	حاشیه بودگی
۱۵	۱۰۸	خلاصه کنم، هویت به معنی منطقی در تاریخ...	ارتباطات سنتی	تمثیل
۱۶	۱۲۲	اصلاً غرب هرگز معتقد نبوده است...	فرا ارتباط	دوسویگی
۱۷	۱۷۵	نکته‌ای که حتی اهل دانش...	ارتباطات بین‌الملل	شکاف مجازی (مترادف)
۱۸	۲۰۳	جهانی شدن مرحله‌ای از تاریخ...	ارتباطات میان فرهنگی	تقلید
۱۹	۲۱۲	اروپا در قرون هیجدهم...	ارتباطات میان فردی	وحشی / متمدن
۲۰	۲۲۷	طرح دیالوگ در حقیقت...	ارتباطات میان فردی	دوسویگی
۲۱	۲۵۲	مقصود از گفت‌وگو نزدیک کردن...	ارتباطات میان فرهنگی	دوسویگی

جدول شماره ۶: محل درج پاراگراف‌های مورد توافق گروه کانونی در کتاب «ما و راه دشوار تجدد»

ردیف	صفحه	مطلع	نوع ارتباطات غالب	مفهوم پسااستعماری غالب
۱	۲۶	وقتی در مورد علم و نسبت آن...	ارتباطات علمی	جسارت عمل
۲	۳۲	انقلاب اقدام سیاسی جمعی...	ارتباطات درون فردی	جسارت عمل
۳	۵۲	سیاست جدید چنان‌که...	ارتباطات میان گروهی	دگر بودن
۴	۵۹	در یک روزنامه از قول...	ارتباطات بین‌الملل	حاشیه بودگی
۵	۶۰	الف. اقوام غیرغربی از آغاز...	ارتباطات درون گروهی	حاشیه بودگی
۶	۷۳	این‌که گمان کنند توسعه نیافتگی...	ارتباطات درون گروهی	حاشیه بودگی
۷	۷۵	گاهی وقتی از این خود...	ارتباطات درون فردی	دوسویگی
۸	۸۰	جهانیان همه آثار...	ارتباطات سازمانی	تقلید
۹	۱۰۲	مردم عالم توسعه نیافته...	ارتباطات علمی	جسارت عمل
۱۰	۱۳۵	اصل سوم در بحث‌های فعلی...	ارتباطات میان فرهنگی	جسارت عمل
۱۱	۱۴۷	هیچ کس نمی‌تواند بگوید...	ارتباطات آیینی	دوسویگی
۱۲	۱۶۱	مسئله جمع دو فرهنگ...	ارتباطات میان فرهنگی	دوسویگی
۱۳	۱۷۳	مشکل ما این است که...	ارتباطات سازمانی	جسارت عمل
۱۴	۱۸۳	می‌گویند با این روش...	ارتباطات علمی	حاشیه بودگی
۱۵	۱۹۳	غرب علم را آسان و...	ارتباطات علمی	تقلید
۱۶	۲۲۴	مشکل بزرگی که داریم...	ارتباطات گروهی	تقلید
۱۷	۲۴۲	گفته شد که طرح شهر...	ارتباطات سنتی	تقلید
۱۸	۲۴۷	۶. چه چیز یک شهر را...	ارتباطات آیینی	تقلید

جدول شماره ۷: فراوانی داده تریبی نوع ارتباطات استفاده شده در آثار رضا داوری

اردکانی

ردیف	نوع ارتباطات	فراوانی	درصد
۱	ارتباطات میان فرهنگی	۱۱	۲۰/۳۷
۲	ارتباطات بین الملل	۸	۱۴/۸۱
۳	ارتباطات علمی	۸	۱۴/۸۱
۴	ارتباطات آیینی	۶	۱۱/۱۱
۵	ارتباطات سنتی	۵	۹/۲۵
۶	ارتباطات درون فردی	۳	۵/۵۵
۷	ارتباطات سیاسی	۳	۵/۵۵
۸	فرا ارتباط	۲	۳/۷۰
۹	ارتباطات میان فردی	۲	۳/۷۰
۱۰	ارتباطات سازمانی	۲	۳/۷۰
۱۱	ارتباطات درون گروهی	۲	۳/۷۰
۱۲	ارتباطات گروهی	۱	۱/۸۵
	جمع	۵۴	۱۰۰

جدول شماره ۷ نشان می دهد که در مجموع «ارتباطات میان فرهنگی» با مقدار ۲۰/۳۷ درصد، بیشترین مفهوم ارتباطی آثار منتخب و مورد بررسی رضا داوری اردکانی را شکل می دهد. همچنین «ارتباطات بین الملل» و «ارتباطات علمی» نیز با مقدار مساوی ۱۴/۸۱ درصد، رتبه های بعدی را از این حیث نشان می دهند.

جدول شماره ۸: فراوانی داده تریبی اصطلاحات استفاده شده پسااستعماری در آثار رضا

داوری اردکانی

ردیف	اصطلاحات پسااستعماری ارتباطات محور	فراوانی	درصد
۱	تقلید	۱۲	۲۲/۲۲
۲	دوسوگرایی	۱۱	۲۰/۳۷
۳	جسارت عمل	۱۰	۱۸/۵۱

۱۱/۱۱	۶	حاشیه‌بودگی	۴
۷/۴۰	۴	خوانش پسااستعماری	۵
۷/۴۰	۴	وحشی / متمدن	۶
۵/۵۵	۳	دگر بودن	۷
۳/۷۰	۲	تمثیل	۸
۱/۸۵	۱	ابطال	۹
۱/۸۵	۱	شکاف مجازی (مترادف)	۱۰
۰	۰	تبلیغات مذهبی و استعمارگرایی	۱۱
۰	۰	فرهنگ شفاهی	۱۲
۱۰۰	۵۴	جمع	

جدول فوق بیانگر بهره‌مندی داوری اردکانی از اصطلاح «تقلید» در پاراگراف‌های ارتباطاتی آثار خویش با مقدار ۲۲/۲۲ درصد است. همچنین اصطلاح «دوسوگرایی» با مقدار ۲۰/۳۷ درصد و «جسارت عمل» نیز با مقدار ۱۸/۵۱ درصد در رده‌های بعدی این جدول هستند. دو اصطلاح «تبلیغات مذهبی» و «استعمارگرایی» و همچنین «فرهنگ شفاهی» در پاراگراف‌های ارتباطی آثار منتخب داوری اردکانی نقش ندارند.

۶. نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

همان‌گونه که در بخش مقدمه مقاله استدلال گشت، بهره‌مندی از مفاهیم ارتباطات در آثاری که تبیین‌کننده ارتباط میان شرق و غرب است باعث اتقان دیدگاه پژوهش‌گران و اندیشمندان از منظر نشان دادن چگونگی فرایند این ارتباط می‌شود. چنان‌که ملاحظه شد، رویکرد اصلی مقاله پیش روی نیز بر این فرض استوار است که نقد پسااستعماری و در زیرمجموعه آن یعنی نقد غرب، جز در سایه توجه مبسوط به وضعیت ارتباطی غرب و شرق و به‌طورکلی وضعیت ارتباطات تمدن‌ها امکان‌پذیر نیست و اگر در این زمینه مفاهیم ارتباطی لحاظ نشود و یا کم‌تر مورد توجه قرار گیرد، نائل شدن به ایجاد نقد پسااستعماری متقن، محل چندانی از اعراب ندارد. در طی نتایج پژوهش و پاسخ به سؤال اول دریافتیم که در مجموع آثار بررسی‌شده در این مقاله، فقط ۳/۶۲ درصد پاراگراف‌های مورد بررسی بر مبنای ارتباطات نگاشته شده و دارای مضامین ارتباطی در

بطن خویش است. بدین قرار می‌توان آثار بررسی شده از نظر ارتباطات محور بودن را دارای ضعف دانست. اگرچه کتاب‌های مورد مطالعه دارای موضوع و ماهیتی ارتباطی نیستند ولی انتظار می‌رفت نویسنده‌ای که آثارش مربوط به روابط تاریخی، فلسفی و فرهنگی شرق با غرب است، در این زمینه التفات بیشتری می‌کرد. از طرفی داوری اردکانی به دلیل ماهیت فلسفی زمینه‌های مطالعاتی خویش، به‌خوبی بحث‌های عمیقی را در عرصه ریشه‌یابی تفکر غرب، شرق و تفاوت‌های آن‌ها با یکدیگر بیان داشته است. او بنیان‌های شناخت‌شناسی حرکت توسعه‌مند غرب و به‌ویژه اروپا را نشان داده و «شرق» را ابتدا به مطالعه و کشف این بنیان دعوت و سپس از تقلید از آن برحذر داشته است. نگاه فلسفی این نویسنده و متفکر معاصر، توانسته تا حد بسیاری خلأ ناشی از فقدان پرداختن به «وضعیت ارتباطی» شرق و غرب را بپوشاند؛ اما با بررسی دقیق این آثار درمی‌یابیم که این خلأ در برخی موارد وجود دارد. برای مثال داوری اردکانی در کتاب «درباره غرب» سعی در بازشناسی ماهیت غرب و آبشخور وضعیت فعلی آن دارد، چنان‌که در بیشتر آثارش سعی بر این امر دارد. او در این کتاب مباحثی «ارتباط‌محور» نظیر «تبادل و تهاجم فرهنگی»، «امکان‌های گفت‌وگو»، «هنر و زیبایی در دوران تجدد»، «گفت‌وگوی تمدن‌ها و فرهنگ‌ها»، «جهانی شدن» و نظایر آن را مطرح می‌کند و حتی عناوین اصلی کتاب خویش را بر این اساس نام‌گذاری می‌کند، اما در بطن مطالب، کم‌تر پاراگرافی را می‌توان یافت که بر فحوای ارتباطی گام گذارد. بر این اساس و با عنایت به داده‌هایی که از دیدگاه گروه کانونی تحقیق تحصیل شد، نتایج نهایی ذیل ارائه می‌شود:

۱. آثار داوری اردکانی اگرچه حول محور عناوین اصلی و فرعی «ارتباط‌محور» دور می‌زند، اما درون‌مایه اصلی آن به دلیل زمینه‌های مطالعاتی وی، نگاهی فلسفی دارد و از پرداخت عمیق به نقش ارتباطات برحذر بوده است؛

۲. مفهوم «ارتباطات میان‌فرهنگی» در آثار داوری اردکانی، از نمود بیشتری نسبت به سایر مفاهیم ارتباطی برخوردار است. این مسئله نشانگر پراهمیت بودن مسئله فرهنگ برای او بوده است؛

۳. مباحث مربوط به کلیت ارتباطات انسانی نظیر ارتباطات میان‌فردی، گروهی، درون‌گروهی و نظایر آن کم‌تر مورد مذاقه داوری اردکانی بوده است. در صورتی که محور مباحث وی در کنار پرداختن به ریشه‌های فلسفی تفکر

غربی منتج به بحث درباره مسئله «توسعه» بوده است و مسئله توسعه نیز بی‌شبهه ارتباط مستقیمی با طرز تلقی، نگرش و تغییر رفتار فرد به فرد جامعه دارد. از آنجایی که «افراد»، شاکله جامعه را تعیین می‌کنند، بنابراین پرداختن به مسئله بغرنج توسعه بدون عنایت به حوزه ارتباطات انسانی دارای استبعاد از غرض اصلی طراح آن است؛

۴. در بررسی داده‌های حاصل در بخش «اصطلاحات پسااستعماری ارتباطات محور»، داوری اردکانی به حق از مفهوم «تقلید» بهره بیشتری می‌برد. چه آن‌که انذار درباره دنباله‌روی از فرهنگ غرب، پرداختن به مفهوم «تقلید» را ضروری می‌سازد. براین اساس، این نتیجه را می‌توان یکی از نقاط قوت نقد پسااستعماری داوری اردکانی تلقی کرد؛

۵. چنان‌که پیش‌تر ذکر شد، مفهوم «ارتباطات انسانی» کم‌تر مورد مذاقه داوری اردکانی بوده است. همین داستان در بررسی «اصطلاحات پسااستعماری ارتباطات محور» برای اصطلاح «فرهنگ شفاهی» نیز رخ داده است و هیچ‌گونه مضمونی در این زمینه، طی بررسی آثار منتخب این نویسنده در زمینه فرهنگ شفاهی حاصل نشده است؛ بنابراین در این قسمت یک همبستگی میان مفاهیم «ارتباطات انسانی» و «فرهنگ شفاهی» شاهدیم.

کتابنامه

۱. قرآن کریم.
۲. ارتباطات درون فردی (بی‌تا). دانشنامه رشد، بازیابی شده از:
<http://www.daneshnameh.roshd.ir>
۳. اشکرافت، بیل؛ گریفیث، گاریث؛ تیفن، هلن (۱۳۹۵). فرهنگ اصطلاحات پسااستعماری (حاجیعلی سپهوند، مترجم). تهران: نشر آریاتبار.
۴. امام جمعه‌زاده، سیدجواد؛ روحانی، حسین (۱۳۹۰). واکاوی مبانی فلسفی غرب در هندسه معرفتی رضا داوری اردکانی، متافیزیک، ۲(۹)، صص. ۹۵-۱۰۸.
۵. امینی، محمدرضا (۱۳۸۹). تعریف بند (پاراگراف) در نثر فارسی. کاوش‌نامه: ۲(۲۰)، صص. ۵۵-۸۵.
۶. الویری، محسن؛ نظری‌مقدم، جواد (۱۳۹۱). نقش ارتباطات سنتی در جنبش‌های سیاسی اجتماعی شیعه (مطالعه موردی جنبش مشروطه ایران). تحقیقات تاریخ اجتماعی، ۱(۲)، صص. ۱-۲۳.
۷. بازرگان، عباس (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته (رویکردهای متداول در علوم رفتاری). تهران: نشر دیدار.
۸. تائبی، زهره و حیدری، فاطمه (۱۳۹۴). بررسی گفتمان پسااستعماری ادوارد براون و انعکاس آن در ترجمه «سفرنامه یک سال در میان ایرانیان». مطالعات زبان و ترجمه، ۱(۴۸)، صص. ۵۳-۷۴.
۹. داورپناه، محمدرضا (۱۳۸۶). ارتباط علمی، نیاز اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی. تهران: چاپار.
۱۰. داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۳). ما و راه دشوار تجدد. تهران: نشر ساقی.
۱۱. داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۶). درباره غرب. تهران: انتشارات هرمس.
۱۲. داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۷). وضع کنونی تفکر در ایران. تهران: سروش.
۱۳. رودنبولر، اریک‌دبلیو (۱۳۸۷). ارتباطات آیینی (از گفت‌وگوهای روزمره تا جشن‌های رسانه‌ای شده) (عبدا... گیویان، مترجم). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

۱۴. روشن، حسن؛ رحیمی، سهیلا و جعفری، حسین (۱۳۹۷). رهیافت اخلاق و سیاست در فلسفه سیاسی معاصر: با تاکید بر آرا و اندیشه‌های رضا داوری اردکانی و السدیرمک ایبتایر. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۴(۵۲)، صص. ۷۳-۱۰۴.
۱۵. ساروخانی، باقر (۱۳۷۱). *جامعه‌شناسی ارتباطات*. تهران: انتشارات اطلاعات.
۱۶. سعید، ادوارد (۱۳۸۲). فرهنگ و امپریالیسم (اکبر افسری، مترجم). تهران: انتشارات توس.
۱۷. شکرخواه، یونس (۱۳۸۱). *واژه‌نامه ارتباطات*. تهران: سروش.
۱۸. شوم، راکا؛ هج، رادها (۱۳۸۳). *رهیافت پسااستعماری به ارتباطات* (پیروز ایزدی، مترجم). رسانه، ۱(۱۵)، صص. ۹۵-۱۱۹.
۱۹. مک‌کوایل، دنیس (۱۳۸۲). *نظریه ارتباطات جمعی* (پرویز اجلالی، مترجم). تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.
۲۰. ملایی، احمد؛ محمودی، محمدعلی؛ و زهرازاده، محمدعلی (۱۳۹۶). *گفتمان پسااستعماری مشترک در ادبیات داستانی معاصر هند و ایران* (مطالعه مجموعه داستان مترجم دردها، رمان شوهر دلخواه و رمان سووشون). *مطالعات شبه‌قاره*، ۲(۹)، صص. ۹۷-۱۲۰.
۲۱. مهرداد، هرمز (۱۳۸۰). *مقدمه‌ای بر نظریات و مفاهیم ارتباط جمعی*. تهران: انتشارات فاران.

21. Carey, Martha Ann & Asbury, Jo-Ellen (2016). *Focus Group Research*. London: Routledge.
22. Childs, Peter; Patrick, William (2014). *An Introduction to Post-Colonial Theory*. London: Routledge.
23. Go, Julian (2016). *Postcolonial Thought and Social Theory*. London: Oxford University.
24. Krueger, Richard A. (2014). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. New York: Sage.
25. What is intra-group communication? (n.d). Retrieved August 16, 2021, from: <https://study.com/academy/answer/what-is-intra-group-communication.htm>